

15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Olağanüstü Hal İlanı ve Sonuçları

CEM DURAN UZUN

- Türkiye’de neden olağanüstü hal ilan edildi?
- Olağanüstü halin anlamı ve sonuçları nelerdir?
- Olağanüstü hal TBMM’nin devre dışı bırakılması anlamına mı geliyor?

GİRİŞ

İlk defa bu darbe girişiminde doğrudan sivil halkı ve TBMM’yi hedef alan saldırılar yaşandı. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin (TSK) hiyerarşisi dışında olması sebebiyle 12 Eylül’den çok 27 Mayıs darbesine benzemekle birlikte bu girişim sadece TSK’nın içerisinde değil tüm devlet kurumlarında örgütlenmiş din kamuffajlı bir örgüt tarafından yapılmış olması sebebiyle kendine özgü bir kalkışmaydı. TSK içerisindeki Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) mensuplarının başlattığı darbe girişimi öncelikle milletin kararlı tutumu ve cesareti sayesinde bastırıldı. Milletin bu tutumunun yanında Cumhurbaşkanı, hükümet ve siyasi partilerin kararlı tavırları, TSK’nın önemli bir kısmının bu hareketi desteklememesi ve harekete karşı çıkması, polisin ağır kayıplara rağmen meşru hükümetin yanında durması ve medyanın demokrasiden yana tavır alması gibi birçok sebep bu girişimi başarısızlığa mahkum etti.

Bu girişimin niteliği, neden başarısız olduğu ya da sonuçları ayrıntılı bir şekilde tartışılıyor ve uzun bir süre daha tartışılacaktır. Ama şimdiden şunu söy-

leyebiliriz ki artık bu yapının silahlı bir terör örgütü olduğu, sivil halka ve Meclise uçaklar ve tanklar ile saldırmaktan kaçınmayacak kadar pervasızlaşabildiği, komutanları, emir subayları ve özel kalem müdürleri ile esir edecek kadar sinsi ve tehlikeli yöntemlerle çalıştıkları inkar edilemez bir gerçektir. Bu sebeple yargısal süreçlerin bu gerçekler doğrultusunda işlemesi gerektiğini ve bu yapının mensupları ya da destekçilerinin devletin tüm katmanlarından temizlenmesinin zorunluluğunu herkes anlamıştır.

Darbe sonrası süreçte, öncelikle kamu düzeninin sağlanması ve darbeye kalkışanların etkisiz hale getirilmesi hedeflenmiş ve gecikmeksizin FETÖ mensuplarının devlet içerisinde temizlenmesine başlanmıştır. TSK’dan sonra başta yargı ve emniyet olmak üzere tüm kurumlardaki memurlar yürürlükteki mevzuat çerçevesinde görevden uzaklaştırılmış ve bazıları hakkında gerekli soruşturma ve diğer yasal süreçler işlenmiştir. Ülkeden kaçmak isteyenlere karşı tedbirler alınmış, yurt dışı çıkışlara sınırlamalar getirilmiş ve izinler iptal edilmiştir. Aynı süreçte vatandaşlar da bu mücadeleye destek olmuş, tüm şehirlerde günlerdir

CEM DURAN UZUN

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde lisans (1999), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü’nde yüksek lisans (2002) ve doktora (2009) eğitimini tamamladı. 2007 yılında University of North Carolina at Charlotte’da (UNCC) bir yıl süreyle misafir araştırmacı olarak çalıştı. 2001 yılında Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı ve halen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak Anayasa Hukuku, Siyasal Partiler Hukuku ve Anayasa Yargısı derslerini vermektedir.

meydanları ve kritik noktaları terk etmemiştir. Ancak bütün bunların FETÖ ile yürütülen mücadelenin bir başlangıcı olduğu görülmektedir.

NEDEN OLAĞANÜSTÜ HAL İLAN EDİLDİ?

Alınan tüm bu tedbirlere rağmen, karşılaşılan bu tehdide karşı daha güçlü mücadele edebilmek için, 20 Temmuz günü yapılan Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) tavsiyesi doğrultusunda Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu yurdun tümünde üç aylığına olağanüstü hal ilan etti.¹ Olağanüstü hal yönteminin tercih edilmesinin temel nedeni, yaşanan tehdidin niteliği ve alınması gereken tedbirlerin kapsamı ile ilgilidir. Bu darbe girişimi sadece TSK'da örgütlenmiş sınırlı bir askeri cunta tarafından değil, devletin tüm kurumlarına sızmış son derece gizli ve sinsi bir örgüt tarafından gerçekleştirildi. Onlarca yıldır TSK'ya sızan ve gizli faaliyetler yürüten bu yapının nerelere kadar uzandığı ve daha neler yapabileceği tam tespit edilebilmiş değil. Ayrıca Genelkurmay Başkanı başta olmak üzere komuta kademesinin en güvendiği ve en yakın çalıştıkları kişiler tarafından –yardımcıları, emir subayları, yaverleri ve özel kalem müdürleri– esir edilmesi tehlikenin boyutunu ve sinsiğini göz önüne sermektedir. Medyaya yansıyan itiraflar² bu durumu teyit etmektedir ve ilerleyen günlerde çok daha ciddi bilgilere ulaşılacağı anlaşılmaktadır.³

Bu örgütün taleplerine sorgusuz itaat edecek hakimler, savcılar, emniyet mensupları ve üst düzey kamu görevlileri olduğunu görüyoruz. Darbe girişiminin merkezi olarak kullanılan Akıncı Hava Üs-

1. "Yürütme İdare Bölümü", *Resmî Gazete*, 21 Temmuz 2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160721.htm>, (Erişim tarihi: 20 Temmuz 2015).

2. Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar'ın yaveri Yarbay Levent Türkkkan, 2011-2015 yılları arasındaki Genelkurmay Başkanlarının odasına her gün dinleme cihazı koyduğunu, sonrasında bu işi başkalarının yaptığını itiraf ediyor. Bkz. Hasan Benli, "Yarbay'ın Darbe Girişimi ile İlgili İtirafı Şaşırttı!", *Hürriyet*, 21 Temmuz 2016.

3. BBC'nin haberine göre, FETÖ üyesi 40 bin kişi tarafından kullanılan şifreli gizli haberleşmeyi sağlayan bir sistem güvenlik güçleri tarafından tespit edilmiş durumdadır. Bkz. Selin Girit, "Güvenlik Kaynağı: Gülen Örgütünün Şifreli Yazışma Mekanizması Deşifre Oldu", BBC Türkçe, 20 Temmuz 2016.

sünde yakalanan ve TSK imamı olduğu belirtilen Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Adil Öksüz'ün hakimler tarafından her türlü risk göze alınarak serbest bırakılması ve sonrasında çıkarılan yakalama kararına rağmen yakalanamaması sorunun boyutunu göstermektedir. Başarıya ulaşmasa da ülkeye büyük zararlar verebilecek sabotajlar ya da kamikaze türü saldırılar yapabilme ihtimali olan bu örgüt ile uzun süreli, ısrarlı ve kararlı bir mücadelenin gerekliliği yadsınamaz. İşte olağanüstü hal bu zorunluluğun bir gereği olarak başvurulmuş anayasal bir yönetim usulüdür.

OLAĞANÜSTÜ HALİN ANLAM VE SONUÇLARI

Olağanüstü yönetim usulleri devletin, olağan dönem hukuk kuralları ile üstesinden gelemeyeceği bir tehdit ya da tehlike karşısında başvurduğu ve devletin yetkilerinin arttığı yönetim usulleridir. Bu usullerde görülen temel nitelik devletin özellikle takdiri yetkilerinin normal zamanlara göre genişlemesi ve bu sayede karşılaşılan tehdidin daha kolay bertaraf edilmesidir.

Olağanüstü yönetim usulleri anayasal organlar tarafından Anayasa'da belirlenen usullerle ilan edilen ve yine bu kurallar çerçevesinde uygulanan yöntemlerdir. Olağanüstü yönetim usulleri demokrasi dışı, hukuksuz ve keyfi yönetimler anlamına gelmemektedir. Anayasal haklar, hukuk düzeni ve devletin tüm organlarının yargısal denetimi bu usullerde de yürürlüktedir. Ayrıca bu yöntemler tüm demokratik hukuk devletlerinin anayasalarında yer aldığı gibi,⁴ gerektiğinde bunlara başvurma konusunda tereddüt edilmediği görülmektedir. En son Fransa'da terör saldırıları sebebiyle neredeyse bir yıldır devam eden olağanüstü hal uygulaması, geçen haftaki Nice saldırısından sonra altı ay daha uzatıldı. Fransa Anayasası'nın 16. ve 36. maddelere dayanarak Cumhurbaşkanı tarafından 13 Kasım 2015'te ilan edilen olağanüstü hal kapsamında şu tedbirler alınmıştır:⁵

4. Örneğin Alman Anayasası, m. 80/a; Hollanda Anayasası, m. 103; İspanya Anayasası, m. 116; Portekiz Anayasası, m. 19; Polonya Anayasası, m. 228; Rusya Anayasası, m. 88; Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasası, m. 37.

5. "France's State of Emergency Laws Explained in 90 Seconds", BBC, 19 Kasım 2015.

- Ülke çapında yüksek güvenlik (kamusal alanlarda -okullar, üniversiteler, ulaşım terminalleri- ekstra polis ve jandarma)
- Okul gezilerinin iptali ve okul gezileri amacıyla toplu taşımanın kullanımının yasaklanması
- Sınırlarda daha sıkı kontroller; havalimanı ve tren garlarında kısıtlamalar
- Polise arama izni gereksiz ev arama yetkisi
- Yetkili mercilere protesto ve miting yasaklama yetkisi
- Basın ve radyonun kontrolünü sağlama amaçlı düzenlemeler

Bunların yanında Fransa'da idari makamlara so-kağa çıkma yasağı koyma gibi yetkiler de tanınmaktadır.⁶

Benzer şekilde ABD'de Ferguson ve Baltimore'daki siyahilerin gösterileri ve protestoları karşısında kısa sürede olağanüstü hal kararı alınmış ve kamu düzenini sağlamak için çok çeşitli tedbirler uygulanmıştır.

1982 Anayasası'na göre Türkiye'de iki tür olağanüstü yönetim usulü vardır: Olağanüstü hal ve sıkıyönetim. Olağanüstü hal için Anayasa'da iki farklı sebep düzenlenmiştir: (1) 119. maddeye göre, tabii afet, tehlikeli salgın hastalık veya ağır ekonomik bunalım halleri. (2) 120. maddeye göre yaygın şiddet hareketleri ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması halleri.⁷ Şu anda ilan edilmiş olan olağanüstü hal budur. Sıkıyönetim ise 122. maddeye göre olağanüstü hali gerektirenden daha vahim şiddet olaylarının ortaya çıkması halinde uygulanır. Konu açısından her ikisinde de devletin yetkilerinin artmasının yanında, sıkıyönetimde farklı olarak kolluk yetkileri askeri makamlara geçer (Sıkıyönetim Komutanlığı) ve Sıkıyönetim Mahkemeleri kurulur. İnisiyatif ve yetkiler askere geçeceğinden ve temel haklar ile ilgili daha geniş sınırlamalar ortaya

6. "What does a 'State of Emergency' Mean in France?", France 24, 15 Kasım 2015.

7. Madde 120: Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.

çıkacağından şu anda ülkemizde sıkıyönetimde tercih edilmemiştir. Olağanüstü halde kolluk yetkileri sivil otorite tarafından kullanılmakta ve yargı yetkisi –tabii hakim ilkesine uygun olarak– olağan adliye mahkemelerinde kalmaktadır.

1982 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu yurdun bir bölgesinde veya tümünde süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir. Olağanüstü hal ilan kararı *Resmi Gazete*'de yayımlanır ve hemen TBMM'nin onayına sunulur. Meclis olağanüstü hal süresini değiştirebilir, Bakanlar Kurulunun istemi üzerine her defasında dört ayı geçmemek üzere süreyi uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir. Yani olağanüstü hal kararı üzerindeki son sözü söyleme yetkisi Meclise aittir.

Olağanüstü halin gerektirdiği konularda Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanacak Bakanlar TBMM'nin çıkaracağı yetki kanununa ihtiyaç olmaksızın kanun hükmünde kararname çıkarabilecektir. Bu kararname yaşanan tehdide karşı hızlı ve etkili bir mücadeleye imkan sağlayacaktır. Bu kararname TBMM'yi devre dışı bırakacağı iddia edilmektedir. Ancak Anayasa'ya göre bu kararname *Resmi Gazete*'de yayımlandığı gün TBMM'ye sunulmaktadır ve TBMM bunlar üzerinde değiştirme, reddetme ve onaylama yetkisine sahiptir (m. 121/son). Ayrıca bu tür olağanüstü hal kararname demokratik hukuk devletlerinde de yer almaktadır ve gerektiğinde kullanılmaktadır.

Olağanüstü halin en önemli sonucunun devletin yetkilerinin genişlemesi olduğunu belirttik. Bu yetkilerin neler olduğu ve nasıl kullanılacağı 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nda düzenlemiştir. Mevzuatımızda yer alan ancak normal zamanlarda uygulanmayan bu Kanun olağanüstü halin ilanı ile birlikte uygulanır. Kanun'un 9. maddesinde yer alan tedbirlerden bazıları şunlardır; belirli bölgelere girişi çıkışı yasaklamak, eğitim/öğretime ara vermek, olağanüstü hal hizmetlerinin yürütülmesi ile görevli personelin yıllık izinlerini sınırlamak veya kaldırmak, haberleşme araç ve gereçlerinden yararlanmak, halkın temel ihtiyaçlarına yönelik tedbirleri almak ve kara, deniz ve hava trafik düzenine

ilişkin tedbirleri almak. Kanun'un 11. maddesi ise şiddet olayları sebebiyle alınacak tedbirleri daha kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde düzenlemektedir. Sokağa çıkma yasağından kolluk güçlerinin arama ve el koyma yetkilerine, silah taşıma yasağından toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sınırlandırılmasına kadar çeşitli tedbirler yer almaktadır. Ayrıca Kanun'daki bu düzenlemelerin yanında olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri ile de çeşitli tedbirler öngörülebilecektir.

Kanun'daki bu yetkilere rağmen Cumhurbaşkanı ve hükümet yetkililerinin açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla olağanüstü halin sağladığı imkanlar vatandaşların günlük hayatını etkilemeyecek ya da zorlaştırmayacak şekilde FETÖ ile mücadeleyi kolaylaştıracak ve hızlandıracak tedbirlerle yürütülecektir. Emniyet güçleri ile askerler arasında çatışmaların yaşandığı olaylardan sonra binlerce asker, polis, memur ya da sivil hakkındaki soruşturmanın sağlıklı yürütülmesi, kamu düzeninin sağlanması ve ekonomik yaşamın tekrar sağlıklı işleyebilmesi için gerekli hızlı ve etkili tedbirler olağanüstü hal ile alınabilecek ve icra edilecektir.

Son olarak olağanüstü hal rejiminde kullanılacak bu yetkilerin hepsinin yargısal denetime tabi olduğunu belirtmek gerekir. Olağanüstü hal makamlarının kararlarına karşı iptal davası açılabileceği gibi bu kararlardan doğan zararların tazmini için "tam yargı" davası açmak da mümkündür. Ayrıca olağanüstü hallerde yürütmenin durdurulması kararı verilemeyeceğine dair Kanun hükmü Anayasa Mahkemesi tarafından 1991 yılında iptal edilmiştir. Yani olağanüstü halde idarenin üzerindeki yargısal denetimin tam olduğunu ve hukuk devleti açısından bir sakınca taşımadığını görmekteyiz.

Türkiye, iç savaşlar içerisindeki son derece zor bir coğrafyada farklı ve tehlikeli terör tehditleri ile karşı karşıya iken bir askeri darbe girişimi ile karşılaşmış, milletin ve devletin büyük fedakarlığı ile kısa vadeli tehdidi atlatmayı başarmıştır. Ancak bu saldırı sürecinin burada bitmeyeceği ve uzun vadeli bir mücadeleyi gerektirdiği görülmektedir. Bu süreci atlatmak için başvurulacak hukuksal yöntemlerden birisi olan olağanüstü hal uygulaması ile en az hasarla yeniden kamu düzeninin sağlanacağı beklenmektedir.

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | Ankara

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya
06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

SETA | İstanbul

Deftardar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı
No: 41-43 Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 315 11 00 | Faks: +90 212 315 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite
1106 Washington D.C. 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

SETA | Cairo

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen
Flat No: 19 Cairo EGYPT
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985